

Відгук
офіційного опонента на дисертацію Щєблюка С.Г.
“Профспілковий рух у Волинському воєводстві в 1921–1939 рр.”,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Кандидатська дисертація Станіслава Германовича Щєблюка висвітлює розвиток профспілкового руху у Волинському воєводстві під владою Другої Речі Посполитої в 1920–1930-х рр. ХХ ст. Обрана тема має наукову актуальність, з огляду на малодослідженість в історичній науці проблематики становлення і діяльності профспілкових організацій міжвоєнного періоду, а також викликає суспільний інтерес, враховуючи інтерес до набутого профспілками історичного досвіду, зокрема щодо захисту соціальних інтересів працюючих, та його використання в сучасних умовах. Дисертант поставив перед собою досить амбіційну мету – “в історичній площині конкретизувати, структурно виокремити і класифікувати усі етапи розвитку профспілкового руху на Волині і тим самим цілісно й умотивовано *завершити* (виділено нами. – *Авт.*) дослідження його історії міжвоєнного періоду” (с. 6). У поле зору дослідника потрапили профспілкові організації Волинського воєводства, зокрема їх утворення, політико-правові засади та організаційна структура, основні напрямки діяльності.

Структура роботи досить логічна, побудована за проблемно-хронологічним принципом, складається зі вступу, трьох розділів, поділених на сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (589 позицій, складений за алфавітним принципом) та додатків. Основою для написання дисертації послужило опрацювання архівних першоджерел, зокрема Державного архіву Волинської області (три фонди, 94 справи), Державного архіву Рівненської області (7 фондів, 33 справи), Державного архіву Тернопільської області (дві справи з фонду 2). Крім того, використано матеріали з польських архівів – Архіву актів нових у Варшаві (12 справ), Архіву міністерства внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща (20 справ), Центрального військового архіву у Варшаві (5 справ). Щоправда, автор

міг би використати деякі першоджерела з центральних державних архівів в Україні, зокрема Центрального державного архіву громадських об'єднань України в Києві (про вплив КПЗУ на профспілковий рух на Волині). Крім неопублікованих архівних матеріалів, у своїй дисертації С.Г.Щеблюк широко використав опубліковані збірники документів і матеріалів, тогочасну періодичну пресу, мемуарну літературу тощо. Загалом джерельна база є достатньою для фахового розкриття досліджуваної проблеми.

Автор опрацював широке коло праць українських і зарубіжних, передусім польських авторів з історії профспілкового руху Волині в міжвоєнний період, причому найбільшу увагу звернув на здобутки сучасної історіографії. Вітчизняні історики з середини 90-х рр. ХХ ст. досліджували загальну історію професійних спілок, діяльність робітничих організацій у міжвоєнній Польщі, окремі аспекти порушеної проблеми в регіональному, західноукраїнському контексті, але досі професійний рух у Волинському воєводстві не був предметом окремого вивчення. С.Г.Щеблюк написав свою роботу на основі використання обширної джерельної бази, з урахуванням наукових здобутків радянської, сучасної української і польської історіографії, що дало змогу об'єктивно підійти до вирішення мети і завдань, чітко сформульованих у вступі. Крім того, у вступній частині фахово визначено основні структурні елементи роботи: актуальність теми, її об'єкт і предмет, територіальні та хронологічні межі тощо. В окремому підрозділі *першого розділу* "Історіографія, джерельна база та методологія дослідження" дисертант з'ясував теоретико-методологічні засади, зокрема базові категорії і поняття, використані в дослідженні ("професійна спілка", "профспілковий рух" та ін.), основні дослідницькі методи і принципи тощо.

Висвітлюючи політико-правові засади та організаційну структуру діяльності професійних спілок, С.Г.Щеблюк у *другому розділі* охарактеризував основні правові акти Другої Речі Посполитої, що регламентували профспілковий рух. Дисертант переконує, що законодавчі акти в Польщі

базувалися на конституційних засадах, з'ясовано суть основних декретів, якими керувалися профспілки у своїй роботі (декрети про правила об'єднання найманих робітників, про тривалість робочого дня та ін.). Однак у розумінні автора молода Польська держава не змогла втілити в життя демократичні принципи, що засвідчив травневий 1926 р. переворот і прихід до влади Й.Пілсудського. Як наслідок, посилювалися антидемократичні тенденції в політичному курсі, що виразно проявилось в обмеженні свободи профспілок, особливо в умовах світової економічної кризи кінця 1920-х – початку 1930-х рр. Щодо форм та організаційної структури професійних спілок у Волинському воєводстві, то, на думку С.Г.Щеблюка, профспілковий рух був розділений на низку паралельних спілок і центрів. Крім загальнопольських профспілок, що мали свої регіональні відділи на Волині (Союз профспілкових товариств, Польське профспілкове об'єднання та ін.), діяли локальні, регіональні професійні спілки.

Основним принципом профспілкового будівництва був фаховий підхід, об'єднання в низові організації робітників одного фаху в межах того чи іншого підприємства, водночас траплялися випадки, коли об'єднувалися працівники певного виробництва, тобто існували виробничі організаційні принципи побудови профспілок. Хоч в окремих випадках профспілки об'єднували робітників за фахом певної національності, за національною ознакою, в цілому, як переконує дисертант, найбільш чисельним і впливовим залишався профспілковий рух на інтернаціональних принципах. Він охоплював майже половину загальної кількості членів профспілок у Другій Речі Посполитій, визнавав класовий поділ суспільства і необхідність ведення вузькокласової боротьби, поряд з поляками до нього входили робітники-українці, євреї, німці, чехи та ін. Найбільшу активність у класових профспілках проявляли ліві політичні сили, як українські, так і польські і єврейські: Польська соціалістична партія (ППС), Комуністична партія Західної України, Поалей-Сіон тощо.

Прокомуністичні елементи в профспілковому русі жорстко переслідувалися урядовими структурами міжвоєнної Польщі.

У дисертації обґрунтовано тезу, що після травневого 1926 р. перевороту ідеологічне та організаційне розмежування профспілкового руху далі посилювалося. За ідейно-політичною орієнтацією профспілки у Волинському воєводстві дисертант аргументовано поділяє на чотири групи: інтернаціональні (загальні), національні (націоналістичні), християнські (релігійні), проурядові (санаційні). З посиленням режиму Й.Пілсудського новий, проурядовий напрям у профспілковому русі поступово набуває сили, але все-таки значно поступався класовим профспілкам. Аналогічно малочисельними на території воєводства були християнські і польські націоналістичні профспілки. На думку С.Г.Щеблюка, особливий вплив на професійні спілки мали ліві діячі, цьому сприяло “негативне ставлення більшості місцевого населення до польського окупаційного режиму” (с. 85). Загалом профспілковий рух у краї міжвоєнного періоду характеризувався значним роздробленням, на Волині існувала “низка паралельних (професійних. – *І.Р.*) спілок і центрів...”. За новою польською конституцією 1935 р., що надала політичному режиму в Польщі відверто авторитарного характеру, роль і функції професійних спілок значно обмежувалися.

Третій розділ дисертації присвячений аналізу основних напрямків діяльності профспілок у воєводстві, що виконували передусім захисну і культурно-освітню функції. Значну увагу С.Г.Щеблюк приділив висвітленню економічного стану Волинського воєводства в 1920–1930-х рр., що було одним із найвідсталіших економічних регіонів міжвоєнної Польщі (район “С”), провідним сектором економіки краю залишалося сільське господарство. У краї переважала дрібна, кустарна і напівкустарна промисловість, галузі, що забезпечували високі прибутки без значних капіталовкладень (харчова і деревообробна промисловість, на частку яких припадало 2/3 загальної кількості робітників і підприємств). Показово, що урядові структури практично нічого не

зробили для розвитку місцевих комунікацій, зокрема залізничних шляхів. В умовах кризових явищ в економіці, складної соціально-економічної ситуації, наступу польської влади на права працівників профспілки виконували провідну роль у соціальному захисті трудящих мас. Дисертант розкрив різні форми і методи профспілкової діяльності в напрямку захисту елементарних прав трудівників – дотримання підприємцями робітничого законодавства, гідної оплати праці та ін.

Водночас профспілки приділяли значну увагу культурно-освітній та агітаційній роботі серед населення. На конкретних прикладах у дисертації показано, як створені профспілками спеціальні інституції займалися поширенням культурних цінностей у робітничому середовищі, підвищували професійну кваліфікацію працівників. Зокрема, при профспілкових осередках нерідко діяли аматорські художні колективи, спортивні клуби та ін., свою культурну функцію профспілки для своїх членів та їх сімей реалізовували шляхом організації концертів, лекцій, туристичних подорожей, екскурсій тощо. Позитивно, що С.Г.Щеблюк наголосив на потребі використання набутого профспілками історичного досвіду в сучасних умовах для вирішення таких важливих проблем, як політична та економічна незалежність, захист соціальних інтересів трудящих. Зроблені автором широкі за обсягом висновки в кінці кожного розділу і всієї роботи (с. 170–181) є досить ґрунтовними, логічно впливають з основної частини роботи. Основні положення і результати дисертації пройшли належну апробацію у Східноєвропейському національному університеті ім. Лесі Українки, на кількох всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях, у дев'яти публікаціях, включаючи п'ять фахових статей в Україні та одну – міжнародну.

У кінці дисертації вміщено цікаві додатки, що дають уявлення про загальну кількість профспілок у Польщі, основні профспілкові організації у Волинському воєводстві за повітами, з вказівкою чисельності тої чи іншої профспілки, дати її реєстрації в органах влади, політичної впливовості, тощо.

Характерно, що відповідний додаток Ж у формі таблиці “Профспілкові організації у Волинському воєводстві” займає аж 25 стор. тексту, що свідчить про скрупульозний підхід автора до збору фактичного матеріалу, опрацювання широкої джерельної бази.

Водночас хотілося б висловити ряд зауважень і побажань до опонованої дисертаційної роботи. *По-перше*, в дисертації вартувало приділити більшу увагу боротьбі між українськими, польськими та єврейськими політичними партіями різного ідейного спрямування за впливи на профспілки у Волинському воєводстві. С.Г.Щеблюк стверджує про “надмірну політизацію їхньої (профспілкової. – *I.P.*) діяльності” (с. 141), про “ідейно-політичні впливи політичних партій, які намагалися підпорядкувати собі професійні спілки й використовували їх як знаряддя в боротьбі за владу та впливи” (с. 178) і т. п., однак у дисертаційній роботі міжпартійно-політична боротьба навколо профспілкових організацій, на наш погляд, не знайшла детального висвітлення. Хотілося б дещо більше дізнатися про українські профспілки на Волині та їх зв’язки з професійними організаціями Галичини, інших західноукраїнських земель під польською владою. Цьому якоюсь мірою могло посприяти використання “Споминів з мого життя” А.Чернецького (К.: Основні цінності, 2001. – 168 с.), одного з лідерів Української соціал-демократичної партії, що брав активну участь у профспілковому русі, зокрема був головою профспілки “СУПРУГа”, членом “Пенсійного інституту українських приватних службовців” та ін.

По-друге, дисертант, на наш погляд, занадто позитивно в окремих місцях оцінює польське законодавство міжвоєнного періоду, зокрема у сфері профспілкової діяльності. Для прикладу, він переконує, що “формування політичної системи нової Польщі загалом було демократичним” (с. 53), “проголошено в Конституції (1921 р. – *I.P.*) принципи демократії” (с. 64) і т. п. Однак виникають логічні питання, як тоді пояснити перебування Західної України в 1920–1930-х рр., включаючи територію Волині, у складі Другої Речі

Посполитої, чи справді демократичною була політика польських урядів у національному питанні. Сам же дисертант стверджує, що польська влада на Західній Україні “практично на всіх підприємствах грубо порушувала закони...” (с. 105), а це не є ознакою демократичності.

По-третьє, окремі твердження в дисертації потребують уточнення, більш коректного формулювання. Так, навряд чи в § 1.1 радянську історіографію вартувало починати хронологічно з 1917 р. (с. 11), бо насправді радянська влада в Україні була встановлена дещо пізніше. Доцільно було виділити в окрему групу праці сучасників подій, дослідників міжвоєнного періоду. Вважаємо не логічним Комуністичну партію Західної України відносити до “українських партій” (с. 73), бо політична платформа КПЗУ базувалася на принципах пролетарського інтернаціоналізму, національне питання вважала другорядним порівняно з соціально-класовим, а у складі партії було чимало неукраїнців.

По-четверте, в роботі часом трапляються опечатки, мовно-стилістичні огріхи, діалектизми (“обшарник”, “форналь” на с. 95, “постерунок” на с. 114 та ін.). “Шість окремих центрів” християнського профспілкового руху в Польщі, за словами дисертанта, містилися в *п’яти* містах (с. 97). Незрозуміло, що автор мав на увазі, коли писав про “профспілкову пресу, яка могла підняти на боротьбу всіх працівників, зупинити майже всі сфери життя” (с. 169, виділено нами. – *I.P.*). Навряд чи правильно говорити про “професію селянина” (с. 160).

Однак, незважаючи на окремі зауваження й побажання, вважаємо, що кандидатська дисертація С.Г.Щеблюка “Профспілковий рух у Волинському воєводстві в 1921–1939 рр.” є завершеним, самостійним, комплексним дослідженням. У цілому вона відповідає встановленим в Україні вимогам до такого роду робіт, що дає усі підстави спеціалізованій вченій раді у Східноєвропейському національному університеті ім. Лесі Українки присудити

дисертанту науковий ступінь кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України

Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

І.Я.Райківський

